

TERENSKA ISTRAŽIVANJA – LJETNA ŠKOLA U TRAVNIKU NA LOKALITETU ĐELILOVAC

Emina ČALIJA
(Univerzitet u Sarajevu)

Uvod

Prilikom građevinskih radova koji su vršeni radi izgradnje kuće na zemljištu gospodina Mate Kestena na lokalitetu Đelilovac kod Travnika 2012 godine, slučajno su otkriveni predmeti kao što su fragmenti keramike, stakla, željeza itd., za koje je vlasnik pretpostavio da su arheološkog karaktera te o istome obavijestio nadležnu instituciju, Zavičajni muzej u Travniku. Stručnjaci iz muzeja su potom obavili arheološkog pregleda terena te ustanovili i ukazali na mogućnost postojanja arheološkog lokaliteta nakon čega su organizovali istraživanje, prilikom kojeg su pronašli mnoštvo arheoloških nalaza, većinom datiranih u period rimskog doba. Pored fragmenata raznih predmeta, pronađen je i zid dužine 7 metara koji je ostao očuvan u primarnom obliku. Nakon izvršenog arheološkog pregleda ustanovili su da se radi o potencijalno značajnom arheološkom lokalitetu koji zbog veličine i bogatstva nalaza može biti jedno od najvećih otkrića, te da jedna godišnja kampanja neće donijeti potpune informacije, pa je u tom slučaju potrebno izvršiti sveobuhvatnija istraživanja u okviru slijedećih kampanja istraživanja. Naredna kampanja ostvarena je zahvaljujući saradnji Zavičajnog muzeja u Travniku sa Univerzitetom u Sarajevu i Univerzitetom u Tuzli kada je putem BIHERIT projekta (program TEMPUS) izvedena ljetna škola za studente Katedre za arheologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu i studente Odsjeka za Historiju Filozofskog fakul-

teta u Tuzli u trajanju od mjesec dana, a tretirana je kao nastavak istraživanja na spomenutom lokalitetu.

Istraživanje

Tempus projektom je predviđeno izvođenje tri ljetne škole za studente, a prva od njih je bila upravo na lokalitetu Đelilovac kod Travnika. Ljetna škola na spomenutom lokalitetu započinje 04.08.2013. godine pod vođstvom profesora sa Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Ljubljani, kao i u saradnji sa arheolozima iz Zavičajnog muzeja u Travniku. Studenti su radili pod rukovodstvom profesorice Darije Grosman iz Ljubljane, koja je pomagala i nadgledala rad mladih studenata. Studentima sa Univerziteta u Tuzli je ovo bio prvi susret sa radom na jednom arheološkom lokalitetu, što potvrđuje i asistent Edin Šaković sa Odsjeka za historiju na Filozofskom fakultetu u Tuzli navodeći da: „*Mi u prvoj godini imamo predmet Arheologija. Do sad se taj predmet svodio uglavnom na teorijsku nastavu jer mi na području Tuzlanske županije nemamo aktivan čak ni muzej koji bi vršio neka arheološka istraživanja i studenti su bili potpuno uskraćeni za taj praktični dio nastave*“.

Studenti su bili podjeljeni u dvije grupe po 15 dana kako bi se što veći broj studenata mogao upoznati sa radom na terenu i steći uvid kako se izvodi arheološki teren i koje se sve metode upotrebljavaju pri arheološkom iskopavanju.

Prva faza istraživanja

Prva faza istraživanja obuhvatala je rekognosciranje i skiciranje terena, s čime se ranije studenti nisu susretali, te se na terenu učilo kako pravilno ispuniti arheološku dokumentaciju koja sačinjava jedan arheološki dnevnik terena.

Arheološki dnevnik terena jako je bitan i ukoliko se pravilno ispuni i vodi, budući istraživači će moći na osnovu podataka u arheološkom dnevniku utvrditi tačan položaj istraženog područja. Fokus istraživanja je bio na mjestu gdje je prethodno otkriven zid dug 7 metara i njegovoj okolici. Prilikom rekognosciranja terena vidljiva je promjena u vegetaciji, ova promjena se očituje na dijelu koji vodi ka prethodno ustanovljenom zidu, što ukazuje na postojanje drugog dijela zida ispod te površine.

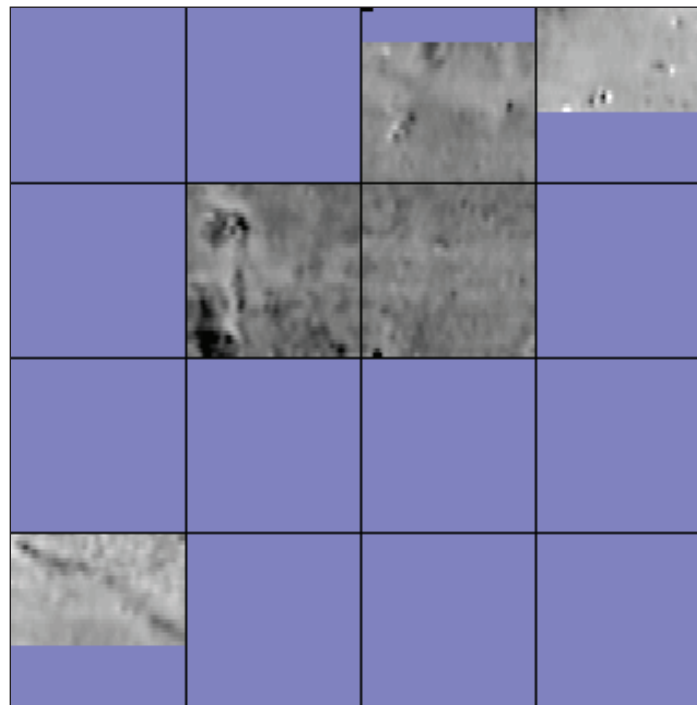
U prvoj fazi istraživanja pored rekognosciranja terena, izvršena su i geofizička snimanja sa magnetometrom tipa FM256. Geofizička snimanja su bila potrebna da bi se precizno utvrdilo postojanje arheologije na mjestu koje

Slika 1. Vegetacijski znaci (soil marks) na terenu (Foto: Emina Čalija).

je trebalo biti istraženo. Snimanja magnetometrom su urađena na cijelom lokalitetu, a ne samo na dijelu koji je iskopavan, međutim na pojedinim mjestima zbog gustine šume i neprohodnosti određenih dijelova lokaliteta snimke nije moglo biti obavljeno snimanje.

Mreže koje su postavljene za geofizička snimanja magnetometrom bile su 20x20 metara. Tačke za postavljanje ove mreže su prethodno bile ustanovljene GPS koordinatama. Putem ovih snimanja ustanovljeno je postojanje zida na njivi koja je bila udaljena od mjesta na kojem su se vršila iskopavanja. Pored geofizičkih snimanja izvršena su i sni-

Slika 2. Snimak magnetometra. U lijevom donjem uglu indikacije postojanje zida ispod površine.

manja totalnom stanicom. Tom prilikom studenti su se mogli upoznati sa radom totalne stanice, i imali su mogućnost da samostalno rade na njoj i izvrše snimanja. Svi studenti su dobili priliku da rade jedan dan sa totalnom stanicom

Druga faza istraživanja

Druga faza istraživanja započeta je otvaranjem sonde, čija je veličina prilikom ove kampanje bila 4x4 metra. Postepeno se uklanjao sloj po sloj, dok se prvi sloj zemlje sačuvao radi ponovnog vraćanja na mjesto iskopine. Postavljanje sonde je uvjetovano blizinom već ranijeg otkrivenog zida te činjenicom da je dosadašnje istraživanje tog djela lokaliteta dalo pozitivne rezultate kada su u pitanju nalazi. Na mjestu gdje je otvorena sonda nalazio se ranije objekat za čuvanje životinja te je razumljivo da se prilikom iskopavanja naišlo na različite predmete kao što su potkovica, željezni ekseri, te na prag koji pokazuje gdje su se nalazila vrata tog objekta. Prilikom istraživanja vodi se arheološki dnevnik, kao što je već ranije u tekstu navedeno, pa će stoga ovi predmeti biti dokumentovani uz fotografiju mjesta na kojem su pronađeni.

Nalazi se odlažu u posebno određene posude za njih. Pored toga, prilikom iskopavanja nailazi se na razne kulturne slojeve, koji se očituju promjenom boje tla, pa se stoga i ta promjena dokumentuje i potvrđuje u Munsellovom priručniku.¹ Kako su iskopavanja napredovala dolazilo je do pojave novim materijala, što je nametalo širenje sonde, te se tako se prvobitna veličina sonde mijenjala. Sonda se proširuje zbog pronalaska ostatka zidova i podnice za koju nije potpuno jasno da li pripada istom periodu kao i zidovi.

¹ Provjera boje tla u Munsellovom priručniku se izvodi na taj način da se uzme dio zemlje određenog kulturnog sloja i uporedi se sa indikatorom boja u priručniku.

Slika 3. Rad studenata na totalnoj stanici.

Slika 4. Sonda 2, prvobitno bila 4x4 metra
(Fotografija: Edin Šaković).

Posljednja faza istraživanja

Posljednja faza istraživanja obuhvata završne radove na terenu, što podrazumijeva prektivanje ostataka otkrivenih dijelova zida i ostalih elemenata geotekstilom. Geotekstil ima svrhu da spriječi miješanje materijala kojim su punjeni susjedni slojevi, također ima funkciju filtriranja (Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Institut IGH d.d. Zagreb 2012) i najvažnije funkciju zaštite iskopine, te se na taj način vrši konzervacija nalazišta. Prekrivene iskopine budućim istraživačima ukazuju do kojeg se sloja vršilo iskopavanje. Nakon što su ostaci prekriveni geotekstilom na mjesto iskopine se ponovo vraća zemlja i iskopina se zatrpavaju, a prvi sloj koji se napočetku sačuvao se također vraća i ponovo se formira travnata površina. Zatim pronađeni predmeti se odnose na pranje, te se nakon toga vrši sušenje i sortiranje istih, koji se na kra-

ju pakuju po određenim propisama i prenose u Zavičajni muzej u Travniku gdje se vrši dalja obrada.

Značajni nalazi

Prilikom istraživanja pronađeni su mnogi značajni nalazi na osnovu kojih se može odrediti datacija lokaliteta², a to su ostaci podnice, zidova, ulomci keramike. U prilog

Slika 5. Sušenje i sortiranje nalaza
(Fotografija: Edin Šaković).

² Sejfuli, Fena, <http://novovrijeme.ba/izvanredni-rezultati-arheoloskih-istrazivanja-u-travniku/>

tome ide činjenica da je u sondi 2 otkriven zid koji je vjerovatno bio pregradni, odnosno koji je odjeljivao jednu prostoriju od druge.

Na mjestu gdje se nalaze ostaci zida dugog 7 metara, pronađeni su značajniji nalazi. Jedan od najznačajnijih nalaza je bronzana pločica s prikazom kulta Dunavskog konjanika. U Bosni i Hercegovini do ovog pronalaska pločica sa prikazom Dunavskog kulta je bilo 5 i to *po jedan iz Halapića kod Glamoča, iz Županjca-Duvna, Ljubuškog, Han-Kumpanije kod Viteza te iz Velike Obarske kod Bijeljine* (Imamović 1977). *Specifikum pločice koja je pronađena na ovom lokalitetu je da je ona izrađena od bronz, dok su prethodno pronađene pločice izrađene od olova* (Imamović 1977) *i vapnenca* (Imamović 1977). Kult Dunavskog konjanika pripada tračkom kultu. Nalazi spomenika ovog kulta su osobito brojni u srednjem Podunavlju, dok znatan broj nalaza potječe iz Salone (Imamović 1977), što se može dovesti u vezi sa spomenutim pronađenim nalazom jer je prilikom geofizičkih istraživanja magnetometrom otkriveno postojanje rimske ceste, za koju se misli da je jedna od glavnih cesta koja je povezivala antičku Salonu sa Argentarijom. Ta cesta prolazila je ovim krajevima, te se na tom putu nalazio i antički grad Bersellum, za koji pojedini autori pretpostavljaju da je na području današnjeg Turbeta.³ Stoga se postavlja pitanje da li postoji mogućnost da je ovaj nalaz prenijet direktno iz Salone na ovaj lokalitet.

Pored ovog nalaza, pronađeni su još novčići Aurelijana i Konstansa, na osnovu čega se ovaj lokalitet može datirati od II – IV stoljeća. Puno ime Aurelijana kada je proglašen carem glasilo je Lucius *Domitius Aurelianus Augustus* i

vladao je u periodu od 270-275 godine. Za mjesto njegovo rođenja uzima se prostor Balkana (Mesihović 2013). Nadimci koji se vežu za ovog cara su *Restitutor Orbis - obnavljač svijeta, zatim Germanicus, Gothicus*. Ovi nazivi se pojavljuju i na kovanicama (Mesihović 2013). On je izvršio monetarnu reformu, te je tako pri završetku vladavine dao da se na novcima kuju natpisi *Sol Invicti Imperii Romani*. Aurelijan svoj novac kuje u Sisciji i na ovom novcu se nalazi legenda Divus Claudius (Hoti 1992). Dok novčić Konstansa na sebi ima žig radionice u Sisciji, što govori u prilog o tome gdje je izrađen. Konstans je sin Konstantina III, vladao u periodu od 337-350 godine (Veh 1990). Siscija je jedna od rijetkih carskih kovnica koju je moguće točno locirati jer su arheološkim sondiranjem u koritu rijeke Kupe, po svoj prilici nađeni njeni ostaci i to na mjestu gdje su prije toga bili otkriveni kalup i brojne kovne pločice (Kos 1998).

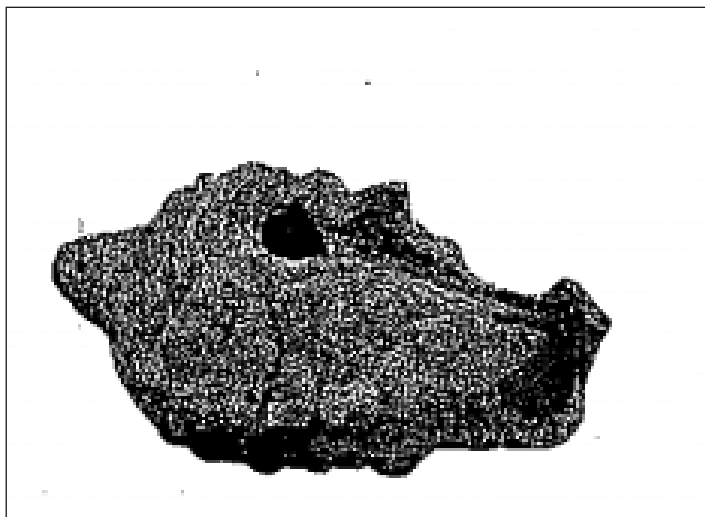
Treba još spomenuti da su na lokalitetu pronađeni mnogi ulomci keramike, stakla, te metalni predmeti kao što su narukvice, prsten, nož itd. Pronađena je velika količina troske koja ukazuje na mogućnost metalurškog centra na ovom lokalitetu ili u blizini istog. Pronađena je i jedna *svjetiljka u obliku šišarike*⁴ koja je značajna iz razloga što predstavlja analogiju sa jedinom dosada pronađenom svjetiljkom ovog tipa na području današnje Bosne i Hercegovine (Busuladžić 2007).

3 Sejfuli <http://novovrijeme.ba/>
izvanredni-rezultati-arheoloskih-istrazivanja-u-travniku/

4 Svjetiljka spada u tip figuralnih svjetiljki, koje najčešće imaju oblik ljudske glave, noge, životinja, plodova ili predmeta za svakodnevnu upotrebu. Upotrebljavaju se duži period.

Slika 5. Rimski novčić Aurelijana (*antoninianus*).

Slika 6. Figuralna svjetiljka u obliku šišarike sa lokaliteta Japra kod Majdaništa.

Zaključak

Nakon svega može se zaključiti da je lokalitet Đelilovac bogat nalazima iz antičkog perioda i da je ovo samo početak istraživanja na ovom lokalitetu. Nalazi koji se datiraju u srednji vijek govore o kontinuitetu življenja, što je od iznimne važnosti i što potiče kako arheologe tako i historičare da nastave istraživanje ovog lokaliteta. Studentima je ovo bila jedinstvena prilika da se upoznaju sa radom na samom terenu (od samog rekognosciranja terana, potom iskopavanja pa do ponovnog zatvaranja istog). Mnogo su naučili o metodama koje se koriste prilikom iskopavanja, o instrumentima koji se koriste na jednom arheološkom terenu kao što su totalna stanica i magnetometar, koji ima mogućnost da snima ispod površine i tako ukaže na postojanje arheologije. Snimci koji su dobiveni prilikom snimanja sa magnetometrom su dokumentovani i poslužiti će budućim istraživačima prilikom istraživanja ovog lokaliteta. Također tačke koje su snimljene sa totalnom stanicom su prenijete u kompjuterski program na kojem se ucrtavaju koordinate i na taj način se dobija tačan položaj snimljenog dijela, te u konačnici i precizan položaj lokaliteta. Ljetna škola je bila jedno ogromno iskustvo za studente i mogli su dosta toga naučiti tokom izvođenja iste što mogu primjeniti na budućim istraživanjima. Što se tiče samog terena, teren je obilovao nalazima i pronađeni su jako zanimljivi predmeti kao što su bronzana pločica sa prikazom kulta Dunavskog konjanika, dva rimska novčića Aurelijana i Konstansa na osnovu kojih se ovaj lokalitet datirao u 2-4 stoljeće n. e., te mnogi fragmenti keramike, stakla i metala. Pronađeni su još ostaci rimske ceste, za koju se hipotetski smatra da je vodila od Salone ka Argentariji. Ukoliko bi ova hipoteza bila tačna to bi doprinijelo boljem razumijevanju ovog područja. Pronađena je i veća količina troske, što upućuje na postojanje metalurškog

centra na ovom području. Kako zbog ovih otkrića, kako zbog nedovolje istraženosti lokaliteta, arheološki radovi na ovom terenu će se sigurno nastaviti u budućnosti.

LITERATURA

BUSULADŽIĆ A. (2007), *Antičke svjetiljke u Bosni i Hercegovini*. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2007.

KOS P. (1998), *Leksikon antičke numizmatike*. Hrvatski bibliografski zavod, Zagreb 1998.

HOTI M. (1992), Sisak u antičkim izvorima, *Opuscula archaeologica* 16, No.1, 1992.

IMAMOVIĆ E. (1977), *Antički kultni i votivni spomenici na području BiH*, Sarajevo 1977.

MESIHOVIĆ S. (2013), *Edicija XII stoljeća rimskog svijeta*. Sarajevo 2013.

MINTAS I. (2012), *Zemljani radovi, 2. Poglavlje, Opći tehnički uvjeti za radove u vodnom gospodarstvu*, Knjiga 2. *Gradnja i održavanje komunalnih vodnih građevina*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Institut IGH d.d., Zagreb –, Zagreb 2012.

SEJFULI A. (2013), <http://novovrijeme.ba/izvanredni-rezultati-arheoloskih-istrazivanja-u-travniku/>

ŠAKOVIĆ E. (2013), http://www.ekapija.com/website/bih/company/photoArticle.php?id=779123&path=rimska_vila_iskopavanje_250813.jpg

VEH O. (1990), *Leksikon rimskih careva, Od Augusta do Justinijana I, 27 g.pr.Kr – 565 godina*. Wurzburg 1990.